

УДК 323.17

НЕСТАБІЛЬНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КОНГО ТА РОЛЬ ЕТНІЧНОГО ЧИННИКА

Юрій Олійник

*Національний інститут стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7а, м. Київ, Україна, 01030, тел. +380676053505,
e-mail: yuraoliynyk@ukr.net*

Проаналізовано етнічний чинник як головний елемент суспільно-політичної нестабільності в Демократичній Республіці Конго. Розглянуто можливості конструктивної ролі цього чинника за переформатування етнополітичної структури. Враховано напрацювання місцевих та закордонних дослідників. Одна з потенційно найсильніших країн регіону залишається в перманентному хаосі збройних конфліктів, що активно підтримують зовнішні актори. Автор доходить висновку, що етнополітична структура суспільства є передумовою збройних конфліктів та ймовірної дезінтеграції країни, що підтверджують історичні тенденції. Випадок Демократичної Республіки Конго також демонструє неефективність моделі творення політичної нації. Зміни в цій країні стануть тригером трансформації етнополітичної структури в регіоні Центральної Африки.

Ключові слова: етнічний чинник; модерна нація; збройний конфлікт; етнополітична структура; суспільно-політична нестабільність.

З початку XXI ст. щораз більше зростає роль регіону так званої Чорної Африки (континенту на південь від Сахари) у системі міжнародного поділу праці в аспекті джерел ресурсів. Отож у геополітичному протистоянні посилюється значення можливостей, які певний міжнародний актор контролює в регіоні. Цим спричинене і відновлення зацікавленості з боку розвинутих держав (хоча й останніми роками послаблене у військово-політичному вимірі нестабільністю на Близькому Сході, що вимагає більшої уваги).

З огляду на тенденції, Україна потребує відродження власної присутності в регіоні, а також комплексного вивчення суспільно-політичної системи регіону, що характеризується частими та тривалими громадянськими конфліктами. Спробуємо підтвердити перевагу та зростання ваги етнічного чинника на прикладі однієї з найбільших (як за територією, так і за кількістю населення) держав регіону – Демократичної Республіки Конго.

Ситуація в Конго неодноразово ставала предметом огляду дослідників, що описували історичний розвиток країни після демонтажу колоніальної системи та глибинні передумови конфліктів. До числа перших належать Філіп Рейдженс [12], Мадлен Калб [8] і Джордж Нзонгола-Нгалая [10]. Серед других слід передусім згадати Джона Кларка [4] та Барегу Мвесігу [2].

Дехто з дослідників схильний пояснювати особливу крихкість країни деструктивним впливом зовнішньополітичних агентів, що зацікавлені у дешевій закупівлі природних ресурсів. Інші схиляються до відсутності передумов для електоральної демократії, які ще не сформувались у суспільстві. Експерти, що

справедливо виокремлюють чинник етнічних протиріч, окреслюють його як винятково деструктивний елемент, який слід мінімізувати для відновлення стабільності. На нашу думку, приклад інших країн підтверджує магістральний вектор формування національних держав на етнічній основі, що сприятиме закладенню підвалин для еволюційного розвитку. Однак це потребуватиме детального перегляду етнополітичного порядку з формуванням нових державних утворень.

Отже, завдання статті – проаналізувати нестабільну суспільно-політичну ситуацію в країні, виокремити етнічні передумови та розглянути їхню можливу конструктивну роль.

Демократична Республіка Конго – одна з найбільших в Африці держав як за територіальним, так і за демографічним виміром. Поряд з людськими ресурсами, країна забезпечена природними ресурсами – лісами, покладами мінералів. Однак з початку 1990-х років зростає внутрішньополітична нестабільність, що проявилась у збройних конфліктах на всій території країни та укріпленні сепаратистських рухів в окремих віддалених від столиці регіонах. Зазначена ситуація залишається джерелом суттєвої нестабільності для всього регіону. Зокрема, 2000 року участь у громадянській війні прийняли десять сусідніх держав (за кількістю акторів – суверенних держав це перший в Африці воєнний конфлікт такого масштабу після завершення Другої світової війни).

Під час конголезької війни 1997 р. повстанці на чолі з Лораном Дезіре-Кабілою та за підтримки Уганди й Руанди захопили Кіншасу, скинувши Мобуту (президентом став Кабіла; державу назвали Демократичною Республікою Конго, проте виборів не проводили; поступово створився культ особи нового лідера). Після намагань Кабіли усунути повстанців від влади вони (на чолі з генералом Ондеканом) почали другу конголезьку війну (1999–2002), яка вперше охопила дев'ять країн (світова африканська війна [12]). ДРК підтримали Ангола, Зімбабве, Намібія, Судан та Чад, а також «Інтерахавме» – армія хуту, яку звинувачують в етнічних чистках тутсі. Повстанців підтримали Руанда, Бурунді та Уганда, а також Mouvement pour la Liberation du Congo (Визвольний Рух Конго – креатура Уганди), одержуючи зиск від реекспорту незаконно видобутих ресурсів (у тому числі рідкоземельних) [13]. Війна закінчилась перемир'ям у Преторії – на умовах виведення руандійської армії та роззброєння загонів хуту, визнання організацій тутсі і надання генералу Ондекану поста міністра оборони нового тимчасового уряду ДРК.

Після вбивства Лорана Кабіли в січні 2001 року [1], у Конго при владі залишився його клан, очолений сином Жозефом Кабілою. Він уклав мир зі своїми супротивниками, війська яких увійшли до національної армії. В країні відбулась федеративна реформа (2006), що дала більші можливості для впливу регіональних еліт. Проте продовжувались військові сутички – 2003 року загинуло 966 осіб унаслідок нападу на місто Дродро з околицями (північний схід в окрузі Ітурі).

Попри неодноразові спроби демократизувати політичний режим і стабілізувати ситуацію (проведення парламентських виборів 2012 р. за участі

іноземних спостерігачів і з безпрецедентно малим рівнем фальсифікацій), та маргіналізації антиурядових військових угруповань на сході країни в провінції Гома, Організації Об'єднаних Націй довелося піти на безпрецедентні кроки – участь миротворчих контингентів у прямих бойових зіткненнях на боці центрального уряду (головна причина – неефективність проурядових військ, які потребують тривалого посилення і навчань) [5].

Упродовж 1968–1994 рр. (часи правління Мобуту Сесе Секо), попри поодинокі спроби військових заколотів, загалом ДР Конго (тоді Заїр) залишалась стабільною державою. Однак на ранньому етапі постколоніальної історії (1960–1968) країна переживала спалах сепаратизму та боротьби різних еліт з опорою на США, СРСР та Бельгію. На той момент головним джерелом саме сепаратистських настроїв була південно-східна провінція Катанги – індустріальний центр видобутку вугілля. Після 1994 р. таким центром стають східні провінції, багаті рідкоземельними металами і сусідні з нестабільним регіоном Великих Озер. Рухи меншої інтенсивності спостерігали і в інших провінціях, де в окремий період часу не було достатніх економічних підстав для від'єднання. Передусім йдеться про північно-східні регіони (племені фанг), де підтримкою користувались прорадянські сили прихильників П. Лумумби, а згодом у провінції Ітурі відбулись криваві зіткнення зі знищенням некомбатантів.

Можливо, значна віддаленість від столиці, що фактично монополізувала вихід до Атлантичного океану, стала важливою передумовою несприйняття центральної політики [8].

З іншого боку, перманентна нестабільність спричинена поєднанням низки географічних та соціокультурних чинників. Значна територія з численним населенням, що зростає швидкими темпами навіть на фоні регіону, поєднується зі складним ландшафтом та домінуванням важкопрохідних екваторіальних лісів з сільським населенням, що сприяє активній діяльності повстанських груп. Важливу роль також відіграє протяжність кордонів з десятком країн, і ці кордони центральний уряд не здатний належно контролювати. На відміну від інших держав регіону, які мають широкий доступ до Світового океану та порівняно налагоджену інфраструктуру, що з'єднує внутрішні райони з узбережжям (через савани та плоскогір'я), ДР Конго – насамперед сухопутна держава з мінімальним доступом до моря, цілковито контрольованим столицею. Віддалені регіони навіть транспортно орієнтовані на близький закордон. Таким є південно-східний сектор Катанги, який через прикордонну торговельну артерію – р. Замбезі – знаходить вихід до транспортних артерій Замбії, де продовжується район гірнично-рудної спеціалізації.

За порівняння громадянської кризи 1960-х та 1990–2000-х років помітною стає трансформація виміру конфлікту від територіального чинника, базованого на устрої колоніальної адміністрації, в напрямі зростання етноорієнтованої лояльності. Ворожі контреліти 1960 року орієнтувались на економічну самодостатність (передусім у випадках Катанги та Касаї), вступаючи в союз з зовнішніми акторами – США, СРСР і Бельгією. Головну роль у Конголезькій

кризі 1960 року відігравали колоніальні війська з бельгійським офіцерським складом, а також підрозділи Організації Об'єднаних Націй, а місцеві війська не відігравали самостійної ролі. Проте вже тоді у найрозвинутіших районах місцева інтелігенція, переймаючи контроль, розвивала ідеї етнодержавного розвитку окремих регіонів, легітимізацію чого шукають у доколоніальному минулому. Регіон столиці та заходу країни контролювали прихильники Ж. Касавубу (одного з засновників Асоціації народу баконго, що проживав на заході і колись утворював середньовічне королівство Конго). У Катанзі, що переживала період зростання індустрії, головна легітимізаційна візія спиралась на економічну самодостатність народу балуба [10].

У східному регіоні – найвідсталішому на той час – змогли закріпитись прихильники очищення країни від європейських традицій. Хоча вони орієнтувались на СРСР, суспільна справедливість у їхній ідеології поєднувалась з витісненням європейського впливу без чітко окреслених перспектив подальшого розвитку. Закономірною була перемога столичної еліти, що почала розвивати ідеологію історичної тягlosti та державотворчих традицій – від Конго та інших середньовічних утворень.

Після 1990-х років відбулось становлення суб'єктності сходу країни, який розколовся на кілька культурно-економічних районів з власними елітами. Найвпливовішими стали події у провінції Північне Ківу – центрі впливу групи тутсі, що спираються на допомогу сусідньої Руанди, де представники цього етносу зберігають владу. Однак інші групи населення не завжди приймають політику тутсі, що спричиняє насильницькі зіткнення – як 2002 р. у місті Кісангані (провінція Чопо), де під час зіткнень загинуло понад 200 осіб [9]. Саме Кісангані все частіше вважають культурним центром етносу монго, що проживає в Екваторіальній провінції на південь від ріки Конго, на півдні провінції Верхній Заїр і в суміжних районах Східного та Західного Касаї та провінції Бандунгу. Отож територія розселення монго перебиває центральну частину держави. Отже, зростання сепаратистських настроїв поставить під питання саме існування ДР Конго.

Загалом етнополітична ситуація на сході країни, попри традиційну економічну відсталість, несе зародки напруженості. Етноси, які проживають на південь і схід від територій монго, займають порівняно незначні території – гбая, нгбанді, банда поблизу кордону з Центрально-Африканською Республікою, конджо, а також дрібніші (мору-мангбету, сере-мунду, мба) уздовж кордону з Угандою. Однак представники цих народів проживають з обох боків кордону, впливаючи на політичні процеси в Уганді та Центрально-Африканській Республіці – менших країнах, де, відповідно, більшу вагу має політична орієнтація окремих районів [11]. Найнебезпечніша ситуація з тутсі (проживають у провінціях Північне та Південне Ківу і в сусідніх Руанді та Бурунді, конфліктує з більш чисельними хуту) та азанде (народом, що проживає поблизу кордонів трьох держав – Центрально-Африканської Республіки, ДР Конго та Південного Судану). Конфлікт тутсі та хуту, починаючи з 1990-х років, спричинив регіональні потрясіння на всій території ДР Конго та сусідніх

держав і значне послаблення функції державного контролю (аж до неможливості локалізувати повстанські угруповання без допомоги військових контингентів ООН).

Найімовірніше, можливий конфлікт за участю азанде може спричинити деструктивніші наслідки. Сьогодні в Центрально-Африканській Республіці продовжуються релігійні конфлікти населення мусульманської півночі та християнського півдня, а Південний Судан – нещодавно утворена держава, що остаточно ще не розділила нафтоносні території з Суданом (північним) [3]. Географічна локалізація поблизу кордонів трьох нестабільних держав прискорить як зростання політичної самоідентифікації, так і транскордонні зв'язки лінгвістично та культурно близького населення. Відповідно, цей процес стане тригером остаточного колапсу сусідніх держав, і, разом з конфліктом у Ківу, стимулюватиме до від'єднання інші прикордонні етноси. Імовірно, що невдача офіційної Кіншаси спричинить остаточне падіння легітимності й стимулюватиме від'єднання найбільших економічно розвинутих районів півдня держави – Катанги, де можливе утворення самодостатніх державних утворень етносів бакуба та балуба. Ці народи мають історію державотворення з часів середньовіччя, її все частіше ретранслює національна інтелігенція [7].

Однак контроль за прибутками від гірничорудної промисловості може стимулювати рух народу бемба, що займає найпівденніші райони Катанги та значну північну частину сусідньої Замбії. Хоча Замбія – одна з найстабільніших країн регіону (поряд з Кенією), після демократизації режиму з 1990 р. зростає використання етнічного чинника в електоральній боротьбі, що (як свідчить досвід інших країн, зокрема, європейських) може стимулювати взаємну конфронтацію регіонів та перехід до гарячої стадії конфлікту у стабільній державі [6, с. 33]. Імовірний колапс ДР Конго запустить процес кардинального переформатування етнополітичної структури Центральної Африки. Окрім перелічених держав, слід згадати Конго (зі столицею у Браззавілі), де проживають народи фанг, теке і лоанго, що також населяють західні провінції ДР Конго, живучи в однакових кліматичних умовах та вздовж спільної транспортної магістралі – ріки Конго. Імовірно, реконструкція цього регіону почнеться після від'єднання сходу та півдня ДР Конго.

Отже, приклад ДР Конго демонструє крихкість постколоніальних утворень і схильність багатоетнічних соціумів до нестабільності. Подолання конфліктів можливе за етнотериторіального розмежування та утворення багатьох моноетнічних держав. Сценарії утвердження політичної нації не демонструють значних успіхів, оскільки державна структура виявляється дуже вразливою до незначних зовнішньо- чи внутрішньополітичних викликів. Завдяки великій території та різноманітності етнічного складу, ДР Конго стає тригером дестабілізації регіону загалом – передусім у нестабільних країнах, однак великим є ризик зародження конфліктів у країнах з порівняно високим рівнем економічного зростання та тривалим громадянським миром (збереження якого менш імовірно в умовах плюралістичної електоральної системи).

У подальшому потребує дослідження роль міжнародного співтовариства, яке посилює столичні режими, затримуючи, на нашу думку, трансформацію етнополітичної структури, що спричиняє збільшення числа жертв у чергових збройних конфліктах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Джаред И.* Убийство в Конго [Электронный ресурс] / И. Джаред // *Левая Россия*. – 2001. – № 1(14). – 4 февраля. – Режим доступа : http://www.africana.ru/lands/Congo/DzharedIsrael_Kabila.htm.
2. *Baregu Mwesiga.* The Clones of Mr. Kurtz: Violence, War and Plunder in the DRC / Mwesiga Baregu // *African Journal of Political Science*. African Association of Political Science. – Vol 7, No 2. – 2002.
3. Central African's pressured leader open to unity government [Electronic resource] // AFP. – December 31, 2012. – Mode of access : <https://web.archive.org/web/20130128203523/http://au.news.yahoo.com/world/a/-/world/15734798/c-africa-rebels-defy-peace-efforts-inch-towards-capital/>.
4. *Clark John F.* The African Stakes in the Congo War / John F. Clark. – New York : Palgrave McMillan, 2002.
5. Congo-Kinshasa: Increasing Ethnic Violence in DR Congo Has Led to Serious Humanitarian Crisis – UN [Electronic resource] // allAfrica. – 4 January. – 2013. – Mode of access : <http://allafrica.com/view/group/main/main/id/00022110.html>.
6. *Democracy in Zambia: Challenges for the Third Republic.* – Harare, 1996. – P. 33.
7. *Joshua B Forest.* Subnationalism in Africa: ethnicity, alliances and politics [Electronic resource] / B. Forest Joshua. – Boulder, Colorado : Lynne Rienner Publishers Inc, 2004. – Mode of access : http://books.google.com.ua/books?id=d9q7SewnBZgC&pg=PA111&lpg=PA111&dq=katanga+uba+separatist&source=bl&ots=o9c9Dpr7_i&sig=OGKjj7jwvgrQkRVInnTKj4mBwR8&hl=ru&sa=X&ei=p68oVJ udD_DB7AaFooDYCA&ved=0CDYQ6AEwAw#v=onepage&q=katanga%20luba%20separatist&f=false.
8. *Kalb M. G.* The Congo Cables: The Cold War in Africa – From Eisenhower to Kennedy / M. G. Kalb. – New York : Macmillan Publishing Company, 1982.
9. *Mark Dummett.* Congolese rebels massacred own soldiers and civilians to foil coup in Kisangani [Electronic resource] / Dummett Mark // *The Telegraph*. – Jun 2, 2002. – Mode of access : <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/democraticrepublicofcongo/1396128/Congolese-rebels-massacred-own-soldiers-and-civilians-to-foil-coup-in-Kisangani.html>.
10. *Nzongola-Ntalaja G.* The Congo from Leopold to Kabila [Electronic resource] / G. Nzongola-Ntalaja. – Zed Books Ltd, New York, 2002. – Mode of access : URL : http://books.google.co.uk/books?id=qqWlVIAe2h4C&pg=PA100&dq=CONAKAT+Munongo&as_brr=3&ei=WaGcSZLNBYjcygTLtYnrBA&client=firefox-#v=onepage&q=CONAKAT%20Munongo&f=false.
11. *Prunier Gérard.* Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe / Gérard Prunier. – Oxford : Oxford University Press, 2009.
12. *Reyntjens Filip.* The Great African War: Congo and Regional Geopolitics, 1996–2006 / Filip Reyntjens. – Cambridge University Press, 2009.
13. Security Council Condemns Illegal Exploitation of Democratic Republic of Congo's Natural Resources [Electronic resource] // United Nations. – March, 3. – 2001. – Mode of access : <http://www.un.org/News/Press/docs/2001/sc7057.doc.htm>.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

INSTABILITY IN DEMOCRATIC REPUBLIC OF THE CONGO AND ETHNIC FACTOR

Yuriy Oliynyk

*National Institute for Strategic Studies,
7-a, Pyrogova Str., Kyiv, Ukraine, 01030, tel.: +380676053505,
e-mail: yuraoliynyk@ukr.net*

The article analyzes the ethnical factor as dominant factor of social and political instability in Democratic Republic of Congo, the possibilities of positive role of this factor after the reformatting of ethnopolitical structure. Works of local and foreign researchers are taken into account. One of the potentially strongest countries of region remains in permanent chaos of the armed conflicts actively supported by external actors. The author concludes, that ethnopolitical structure of society is a major precondition of the military conflicts and disintegration of this great country. The history confirms our view. The case of Democratic Republic of Congo demonstrates uneffective role of the model which prescribes creation of political nation. Changes in this country will cause the effect of beginning the long process, which could rebuild the whole ethnopolitical structure in the region of Central Africa.

Key words: ethnic factor; modern nation; armed conflict; ethnopolitical structure; social and political instability.